

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Traditional Turkish Arts

Vol: 8 Issue: 66

Year: 2022 November

Pp: 2464-2475

Arrival

5 November 2022

Published

31 December 2022

Article ID 66813

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.66813>**How to Cite This Article**

Elver, H. (2022).
“Anadolu Halı Motiflerinde Ejderha”,
International Social
Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(66): 2464-
2475

Social Mentality And
Researcher Thinkers is
licensed under a
Creative Commons
Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Anadolu Halı Motiflerinde Ejderha**Dragon in Anatolian Carpet Motifs**Hatice Elver¹ ¹ Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Kars, Türkiye**ÖZET**

Türk süsleme sanatlarında bezeme konuları oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Hayvansal, yazılı, mimari, nesnel, sembolik şeklinde sınıflandırılan bezemeler arasında hayvan figürlü olanlar tarihin her döneminde, geleneksel Türk sanatının birçok dalında sevilerek kullanılmıştır. Kadınlar; korku, üzüntü, öç alma, gelenek, süsleme vb. nedenlerle çeşitli hayvan şekillerini dokudukları ürünlere işlemiştir. Duygu ve düşüncelerin şekillenmesinde de çok önemli bir yer tutan hayvanlar halılarının dili olmuştur.

Türk halı sanatında gerçek hayvanlardan ve gerçekdışı varlıklardan yoğun bir şekilde söz edilmektedir. Mitolojik ya da hayali canlı olarak adlandırılan, halılarda sıklıkla tasvir edilen efsanevi hayvanlardan birisi de ejderdir. Ejder motifinin Anadolu dokumalarında kullanılması oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Milletimizin geçmiş çağlardaki inançlarını ve yaşam felsefesini yansıtan bu motif birçok kültür tarafından benimsenmiş ve farklı şekillerde dokumalara aktarılmıştır.

Bu araştırma ejderha motifli halılar hakkında bilgi sahibi olmak açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmada; Anadolu halı motiflerinde mitik dönemin anılarını, izlerini yansıtan ejderha motifleri üzerinde durulacak, ejderhanın hangi anlam ve amaçlarla Anadolu halılarında motif olarak seçildiği değerlendirilecektir. Araştırma kapsamında; Uşak, Konya, Bergama-İzmir, Saruhanlı-Manisa, Gördes-Manisa ve Konya yörelerine ait 9 taban halısı teknik, desen, renk, motif, kompozisyon özellikleri ve kullanım alanları bakımından ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Literatür taraması sonucu elde edilen destekleyici bilgilerle konu anlatımı güçlendirilerek aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halı, Mitoloji, Motif, Ejderha**ABSTRACT**

Decoration subjects in Turkish decorative arts are quite diverse. Among the ornaments classified as animal, written, architectural, objective and symbolic, those with animal figures have been used lovingly in many branches of traditional Turkish art in every period of history. Women; fear, sadness, revenge, tradition, embellishment, etc. For various reasons, they processed various animal shapes into the products they weaved. Animals, which have a very important place in the shaping of emotions and thoughts, have been the language of carpets.

In Turkish carpet art, real animals and unreal beings are mentioned extensively. One of the mythological animals often depicted on carpets, called a mythological or imaginary creature, is the dragon. The use of the dragon motif in Anatolian weaving dates back to ancient times. This motif, which reflects the beliefs and life philosophy of our nation in the past, has been adopted by many cultures and transferred to weaving in different ways.

This research is of great importance in terms of having information about dragon motif carpets. In the study; The dragon motif, which reflects the memories and traces of the mythical period in Anatolian carpet motifs, will be emphasized, and the meaning and purpose of the dragon will be evaluated as a motif in Anatolian carpets. In the scope of the research; 9 floor carpets belonging to Uşak, Konya, Bergama-İzmir, Saruhanlı-Manisa, Gördes-Manisa and Konya regions will be discussed in detail in terms of technique, pattern, color, motif, compositional features and usage areas. With the supporting information obtained as a result of the literature review, the subject will be strengthened and conveyed.

Keywords: Carpet, Mythology, Motif, Dragon**GİRİŞ**

İnsan, mitik dönemden beri yaşadığı çevreyi algılama ve adlandırma çabası içerisinde olmuş; çevresindeki canlı-cansız varlıklar, doğadaki değişimler (gece-gündüz, mevsimler, vd.) ve meydana gelişler (deprem, yangın, sel baskını, vb.) hakkında kendince açıklamalar üretmiştir. Tüm bu çaba ve açıklamalar, yaşadığı dönemde mitik bilgiyi oluşturmuştur. Kuşaktan kuşağa geleneksel yolla aktarılan bilgilere yeni bilgiler ve yaşama biçimleri eklenerek ya da var olan yaşama biçimi ve bilgi bütünü güncellenerek toplumun ortak inançları, değerleri şeklinde toplumun kültürünü oluşturmuştur. Mitlerin toplamı, bütünü olarak da mitoloji olarak adlandırılmıştır.

Mitoloji kavramı, sosyal bilimlerde, her araştırma alanına özgü kuram ve yöntemlerle ele alınmış, buna dayalı olarak hem tanımı hem de içeriği hakkında çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Sözelimi psikanalistler, mitlerde ve mitlerle bağlantılı destanlarda insanın çocukluktan yetişkinliğe geçişte yaşadıklarını dikkate alıp biyografik çözümleme yapmışlardır. Felsefeciler, mitlerde dile getirilen kavramları, olguları, metafor, alegori ve simgeleri insanın varoluşu temelinde yorumlamışlardır. Antropologlar ve sosyologlar ise, genelde birey ve toplum ilişkisi çerçevesinde mitlerin işlevlerini tespit etmeye, mitolojik anlatıların mesajlarını çözümlemeye çalışmışlardır. Din tarihçileri, mitlerde ortaya çıkan kutsallık kavramıyla bağlantılı, anlam alanlarını, törenleri yorumlamışlardır. Halk bilimciler, halk kültürü içinde hala varlığını sürdüren mitolojik sembollerini tespit edip yorumlamışlardır. Sanat tarihçileri ise sanat eserlerinin çağrışım alanını, derinliğini açıklamak için mitolojiden yararlanmışlardır. İşte bu çeşitlilik, doğal olarak mitolojinin tanımını da

güçleştirmiştir (Kaya, 2007:19.); ancak yukarıda da belirtildiği üzere her disiplin, kendi araştırma amaçlarına ve araştırma alanına uygun bir yöntem geliştirerek mitolojiden yararlanma yoluna gitmiştir.

Çalışmamızda, Anadolu halı motiflerinde mitik dönemin anılarını, izlerini yansıtan ejderha motifi üzerinde durulacak, ejderhanın hangi anlam ve amaçlarla Anadolu halılarında motif olarak seçildiği değerlendirilecektir.

TÜRK MİTOLOJİSİNDE HAYVANLAR

Türk mitolojisinde çeşitli hayvanların nasıl yaratıldıkları, nasıl oluştukları pek çok efsanede anlatılır. Efsanelerde bunların kökeniyle ilgili bilgiler verilmesi, hatta dünyanın, tabiatın yaratılışıyla ilgili efsanelerde bu unsurların bulunması efsaneyle mitolojiyi yakınlaştırır (Kaya, 2007:130).

Türk mitolojisinde veya mitoloji izleri görülen anlatımlarda, doğaüstü veya yaşanan dünyada karşılaşılabilecek hayvanlardan, özellikle yırtıcı hayvanlardan yoğun bir biçimde söz edilmektedir. Geniş bozkırlarda yaşamış Türkler için bu, gayet doğal bir durumdur (Çoruhlu, 1999:138). Aslında bu olağanüstü hayvanlar, çeşitli milletlerin mitolojilerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurların milletler arasındaki çeşitli etkileşimler yoluyla türediğini ve kültürler arası ortaklaşa paylaşıldığını söyleyebiliriz. Ancak milletler, tarih içinde ayrı coğrafyalarda yürürken, Türkler yapıları gereği çok değişik kültür daireleri içine girmiş ve doğal olarak başka milletlerin kültür unsurlarını da benimsemişlerdir (İvgin, 2001:50).

Türklerin mitik çağlardan beri yaşamakta oldukları coğrafyada iklim oldukça sert ve katıydı; dolayısıyla hayat şartları da oldukça zordu. Kışlar soğuk, yazlar ise çok sıcak ve kuraktı. Türkler bu iklim ve yaşayışa uygun olarak kendilerinin ve hayvanlarının sağlığı ve devamı için gerekli olan besinlere ve sulara ulaşmak için mevsimlere göre yaylak ve kışlak arasında göç ediyordu. Oldukça dinamik ve kendini savunabilecek bir güçte olmaya özen gösteriyor. Bu nedenlerden dolayı Türklerin sanatı da kahramanlıklarla ilgiliydi. Hayvanlarla yakından ilgili olan Türk kültürü ürünlerinin, ki başta keçe, kilim ve halılarının da Türk yaşayışına uygun motiflerle bezenmesi oldukça olağandı. Elbette, hayvanları motif olarak kullanmalarının arka planında, hayvanları anlamlandırmaları ve sanatsal gerçeğe uygun olarak stilize etmeleri bulunuyordu. Bu nedenle üslupları gerçekçi olmakla beraber, tabiata yakın değildi ve heyecanlı olayları anlatırken şekilleri tabiat dışı görünümlere sokmakta idiler (Biol ve Derman, 1995:129).

Ejderha

İslam sanat eserlerinde sık sık tasvir edilen efsanevi hayvanlar arasında ejder, önemli bir yer tutar. Ejder ve yılan terimlerinin aynı anlama geldiği eski devirlerde, yılanın Mısır'da krallık ve egemenlik işareti olması gibi, Çin'de de ejder, kraliyet mührü ve krallık sembolüydü.

Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde ejder, dört ayaklı, iki kanatlı, yedi başlı, uzun kalın kuyruklu olarak tasvir edilir. Dört ayaklı ejderler, Çin ejderini hatırlatır ve İslam sanatında Moğol istilasından sonra görülmeye başlamıştır (Biol ve Derman, 1995:129). O; güç, bolluk ve iktidar sembolü sayılmıştır. Çeşitli dünya mitlerinde ise ejder hem iyi hem de kötü bir tiptir. Çoğu mitte kötü iken, Çin mitolojisinde Tanrı'ya ait sarayın koruyucusu, yağmur ve rüzgârın ilahı, deniz ve akarsuların tanrısı gibi kutsal ve olumlu özelliklere sahiptir. Kelt mitolojisinde de gücü temsil eder.

Leach, sözlüğünde ejderha hakkında şu bilgileri vermektedir: "Eski ve yeni dünyanın tüm insanların bilgisine göre mitik bir yaratıktır. Tüm ejderhaların vücudu ve derisi, yılan ve timsaha; kafaları da aslan, kartal ve şahine benzemektedir. Birçoğunun kanatları vardır. Genellikle ateş püskürürler. Korkunç bir sesi olan bu varlıklar, hazinelere bekçilik eder; akarsu, göl, mağara ve bulutlarda yaşar. Ejderha, eski zamanlarda insanların çoğu tarafından tanrı ile ilişkili bir varlık gibi ya da bazı kültürlerce tanrı olarak kabul edilmiştir." (Akt. Gökçimen, 2010:175).

Ejderha; Türk boylarının kültüründe, zaman zaman rastlanan ve rengârenk mitolojik görünüşlerle bağlı olup doğa olaylarını sembolize eden şeytanî, kötü ruhlu bir varlıktır. Çuvaş dilinde "Astaha" şeklini alan bu sözcüğün bir anlamı, "hikâyelerde rastlanan kanatlı yılan", diğer bir anlamı ise "acıklı ruh"tur. O, Çuvaş hikâye ve rivayetlerinde çok sayıda başı olan, insanları ve hayvanları yutarak yiyen, mitolojik bir varlıktır (Beydili, 2003:191-192).

Çeşitli Asya milletleri, ejdere farklı isimler vermişlerdir (Biol ve Derman, 1995:129). Türkler genelde ejdere yilbegen, jilbegen, celbegen derlerdi. Kâşgarlı Mahmut' un Divanü Lugati't-Türk adlı eserinde ejdere yilbuke denilir (Bayat, 2012:255). Türklerin ejder veya ejderha diye adlandırdıkları hayvan, Farsça 'azi Dşâka' sözcüğünden türemiştir. Bu hayvan bazı metinlerde evren diye adlandırılır (Boratav, 2012:66). Araplar tannin, Çinliler lung, Moğollar moghur ve İranlılar ejderha derler (Biol ve Derman, 1995:129).

Vücudu balık pulları ile örtülü, ayakları timsah ayağına benzer, kanatlı, kuyruklu, boynuzlu olarak tasavvur edilen bu yaratık (dinozorları hatırlatır), inanca göre yılanın uzun yaşaması sonucunda dönüşüm yaşamış varlıktır. Bir başka inanca göre ejder, yılanla vahşi mandanın veya ceylanın çiftleşmesinden ortaya çıkmıştır (Bayat, 2012:256). Kubâdâbâd sarayı cinlerinde ve Ahlat mezar taşlarında görülen ejder motifleri, bu özellikleri taşımaktadır (Biol ve Derman, 1995:129).

Resim 1,2. Ejderha (Keskiner, 2001:52-61).

Ejdere, epik metinlerde, şövalye romanlarında ve sözlü aktarımın masal, efsane şarkı vb. farklı türlerinde de rastlanır. Dîvânü Lügati't-Türk'te ve Dede Korkut Kitabı'nın "*Salur Kazan Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destanı Beyan Eder*" adlı boyunda (Ergin, 2003:134-135) yedi başlı ejderi öldürdüğü için övünen Kazan adlı kahraman da onu bir yılan olarak adlandırır. Ejderin yedi başlı bir canavar biçiminde gösterilmesi veya ağzından ateş çıkarabilme gücüne sahip olması, Türklerde, farklı milletlerde de rastlandığı gibi, ejdere verilen diğer özelliklerdir.

Ejder, masallarda su kaynaklarının koruyucusudur; halkın su ihtiyacı onun emrindedir ve ondan su alabilmek için, ona kurban olarak insan götürülmelidir (çoğunlukla bir bakire). Başka yerel efsanelerde, onu doyurulması için düzenli olarak küçükbaş hayvan sunulması gereken saygıdeğer bir varlık olarak tasvir eder. Efsane ve epik metinlerde bir mağarada yaşadığı belirtilir (Boratav, 2012:66).

Ejderha bütün dünyada Çin mitolojisi ve sanatına ait kabul edilirse de Türk mitolojisi ve sanatında da büyük yer tutmuştur (Çoruhlu, 2000:152). Ancak bozkır kültürünün şartları dolayısı ile Türk kültüründeki ejder yeterince tanınmamıştır (Çoruhlu, 2014:30). Bu mitik hayvan, gök ve yer-su unsurlarına bağlı olarak geniş bir uygulama alanı bulmuş; Türklerde özellikle erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiştir. Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçildiğinde bu anlamları zayıflamış ve daha çok alt edilen kötülüğün simgesi olmuştur (Çoruhlu, 2000:152).

Çin kaynaklarından Shih-chi ve Hou-han-shu'da gök ve yer ibadetlerinden söz edilirken, Hunların bir ejder festivali düzenlediğinden de söz edilir. Hsiung-nuların merkezlerinin Ejder Şehri olarak anılışı da belki eskiden bazı Türklerde ejder kültü olduğunu ortaya koymaktadır.

Ejderin Türk kozmolojisiyle de ilişkisi vardır. Buna bağlı olarak yer ejderi ve gök ejderi ortaya çıkmıştır. Yerin altında veya derin sularda bulunan yer ejderi bahar dönümünde yerin altından çıkıyor, pul ve boynuzları oluşarak gökyüzüne yükseliyor, bulutların arasına karışıyordu. Böylece yağmur yağmasını sağlayarak bereket ve refahın oluşmasına katkıda bulunuyordu (Çoruhlu, 1999:143).

Çin mitolojisinde imparatorluk simgesi olan ve bazen hayat iksiri efsaneleriyle ilişkilendirilen ejder bu yönüyle de Türkleri etkilemiş, Türk mitolojisinde su, bolluk ve yeniden doğuşun timsali sayılmıştır (Çoruhlu, 2000:153). Çin mitolojisinde ejder, genellikle bir devenin başına, bir erkek geyiğin boynuzlarına, bir tavşanın veya cinin gözlerine, bir öküzün kulaklarına, bir filin dişlerine, bir yılanın boynuna veya vücuduna, bir balığın (sazan balığı) pullu derisine, bir kaplanın ayaklarına veya ayasına, bir kurbağanın (ya da deniz tarağının) karnına, bir kartalın veya şahinin pençesine ve yılanvari uzun bir kuyruğa sahip olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvir eski Çin kaynaklarında Wang-Fu'da yer almaktadır.

Uygur devrinde ejder iyilik verici bir sembol olmaya devam etmiş, bununla birlikte eski Hind mitolojisinden gelen bazı kavramlar onun kötülük sembolü olarak algılanmasını sağlamıştır. Özellikle İslamiyet'ten sonra kötülük sembolü ejder kavramı, yiğitliği temsil eder şekilde onu öldürme teması ile beraber gelişmiştir. Zira Türkler'in gireceği ön Asya kültür dairesinde ejder daha ziyade kötülüğün veya kaosun sembolü olarak görülmekteydi (Çoruhlu, 2014:36-38).

Ejderin bazen de ilahlarla ilgili olduğu görülmektedir. Gök çarkını bir çift ejderin çevirdiği düşünülüyordu. Öte yandan Uygur mitolojisinde yarı insan yarı ejder özellikleri gösteren ejder hanlarından da bahsedilmektedir; bu halleriyle Fuh-si ve Nu-wa tasvirlerini hatırlatırlar (Çoruhlu, 2000:153).

Türk mitolojisinde büyük yılan biçimli olarak betimlenen ejderhaların üçten yediye kadar değişen sayıda başları bulunmaktadır. Yedi başlı ejderha anlamına gelen “büke” sözcüğü Yakut Türkleri tarafından büyüklere unvan olarak verilir. Ejderha Türk mitolojisinde zaman zaman dünyayı taşıyan bir hayvan olarak da kabul edilir. Dört yön ile ilişkisi vardır ve gök ile yer-su kültlerinin varlığı nedeniyle astrolojiyle ilişkili olarak farklı sembolik anlamlar yüklenmiştir (Armutak, 2004:153).

Zıt prensipleri belirleyen Yin ve Yang sembolizmi, yani karanlık yer ve parlak gök (kararış ve yaruk) sembolizmi Türkler'deki temel unsurlardandır ve çok geniş uygulama alanı bulmuştur. Bu tasavvurlar birbirleriyle zıt gibi görünürse de aslında birbirlerini tamamlayan kavramları dile getirirler (Çoruhlu, 2014:31).

Ejderhaların, karanlık yer ejderi, gök ejderi, sarı ejder, ağaç ejderi ve kırmızı ejder gibi tipleri bulunmaktadır. Kökenini timsahtan aldığı ileri sürülür. Ejderha, Eski Türklerin “12 hayvanlı takvim” de de yer almıştır. Ejderhanın Çin’de olduğu gibi, Türklerde de bir hukuki sembol olarak kullanılmış olduğu düşünülmektedir (Armutak, 2004:153).

Ejderin en önemli formu gök ejderidir. Türkçe Kök-Luu denilen bu ejder, ilkbahar geldiği zaman, gün-tün eşitliğinde (ekinoks) yeraltından yukarıya doğru çıkarak yeryüzüne erişir. Bu çıkış sırasında ejder gök unsurunun özelliklerine sahip olmaya başlar. Başı üzerinde tepe gibi bir yumru meydana gelir. Kanatlar, boynuzlar, pullarla değişimini tamamladıktan sonra gökyüzüne çıkar ve bulutların arasında uçmaya başlar. Yıldırım ve rüzgârın rolünü üstlenerek yağmurun yağmasını sağlar. Böylece Türk mitolojisi ve sanatında gök ejderi, su, bolluk ve yeniden doğuşun timsali olur. Bezeklik tapınaklarından birinde bulunan ve dağlar arasında sıkışmış bir göldeki ejderi gösteren freskoda gök ejderi olma aşamasına erişmiş bir yer ejderi söz konusu edilmiş olmalıdır.

Ejder, Türk mitolojisinde bazen balığın veya kaplumbağanın yerine dünyayı taşıyan hayvan olarak kabul edilmiş, ayrıca hayat ağacını bekleyen koruyucu simgelerden sayılmıştır. Ejder zaman zaman yer altı tanrılarının ağacını beklediği için kötülüğün, düşmanlığın, karanlığın veya cehennemin de sembolü olmuştur.

Kaynaklarda ejderin şekli üzerinde çok durulmuştur. Onun çeşitli hayvanların özelliklerini bünyesinde toplayan ve bundan dolayı bütün hayvanların gücünü ve niteliklerini toplu olarak sembolize eden tarafı çok ilgi görmüştür (Çoruhlu, 2014:33-36).

Anadolu Halı Motiflerinde Ejderha

Türk halı sanatı, Türklerin geleneksel sanatı olarak Türk sanatı tarihinde köklü bir yer alır. Halı sanatı, Türk tarihinin akışı içinde sürekli gelişimini sürdürmüştür. Halıya, dokuma sanatı içinde karakterini veren düğümlü halı tekniği ilk kez Orta Asya’da Türklerin bulunduğu bölgelerde ortaya çıkmış, gelişmesini Türklerle sürdürmüş ve bütün İslam alemine Türkler tarafından tanıtılmıştır.

Türklerin geleneksel sanatı olarak, varlığını sağlam tekstil motifleri ve düğüm tekniği ile günümüze kadar sürdürmüştür. Türk halısının bu karakteri düzenli ve sürekli gelişmesinin en büyük dayanağı olmuştur. Buluntular, düğümlü halının ilk kullanıldığı yerin Orta Asya olduğunu göstermiştir. Büyük sanat değeri kazanacak olan bu dokuma şeklinin Türklerin bulunduğu bölgede, Altayların eteğinde Pazırık kurganlarının birinde ortaya çıkmasıdır (Yetkin, 1993:312).

Türklerin anayurdu Orta Asya’nın en önemli özelliği, tarıma elverişli olmayan geniş bozkırlara sahip bir kuşaktan oluşmasıdır. Göçerevli Türklerin yaşadığı bu coğrafi ortam, bütün hayatın hayvancılığa bağlı olması sonucu doğmuştur. Bu durumdan dolayı Türkler, hayvanların öncelikle etinden, sütünden, derisinden, yününden, boynuz gibi unsurlarından ya da gücünden, binek olma özelliklerinden yararlanarak hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Orta Asya’da, göçerevli hayatın en önemli unsuru ve ekonomik değeri olan en önemli hayvanlar at, koyun ve keçidir. Bunlardan özellikle koyun ve keçinin yününden elde edilen yün, çadır ve çeşitli giyeceklerin yapımında ve en önemlisi de halı ve düz dokuma yaygı yapımında kullanılmıştır. Bununla birlikte, göçerevli yaşam biçiminin kaçınılmaz bir sonucu olarak gerek evcil gerekse yabani hayvanlar, Türk duygu ve düşüncesinin şekillenmesinde de çok önemli bir yer tutmuştur. Bu nedenle, tarihin her döneminde, inanç sistemlerinde ve Türk kültürünün her ögesinde, örneğin geleneksel Türk sanatının her dalında, hayvan süslemeleriyle karşılaşılacaktır.

Orta Asya kökenli olmasına rağmen, Türk halı ve düz dokuma yaygı sanatı Anadolu’da yaşamaya devam etmiştir. Bu sahada üretilen halı ve düz dokuma ürünlerinde hayvan yarıları çok önemli bir yer tutmaktadır. Kadınlar; korku, öç alma, süsleme vb. nedenlerle çeşitli hayvan şekillerini dokudukları ürünlere işlemiştir. Halı ve düz dokumalardaki her biçim (yanış), adıyla var olduğundan dolayı, bu ürünlere dokunan her hayvan yanışının da elbette bir adı bulunmaktadır. Bu yanış adlarındaki hayvanlar da iklim, bitki örtüsü, yaşam biçimi, inanç vb. konulara bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir.

Anadolu sahası Türk halı ve düz dokuma ürünlerindeki hayvan yanışları gerçek hayvanlardan ya da olağanüstü varlıklardan oluşmaktadır. Gerçek hayvanlardan kaynaklanan yanış adları göz önüne alındığında, daha çok kara hayvanlarının bu adlandırmalarda kullanıldığı görölmektedir. Yanış adlarında uçan hayvanlar ve az da olsa su hayvanları da görölmektedir. Bu gerçek hayvanlar halı ve düz dokumanın üretildiği yöredeki varlıklarına, çeşitlerine, renklerine, bazı niteliklerine ve yörede kullanılan ağız özelliklerine göre adlandırılmıştır.

Gerçek hayvanlardan hareketle oluşturulmuş yanış adlarının dışında gerçekdışı varlıklardan hareketle de bazı yanış adlarının adlandırıldığı görölmektedir. Bu tür canlılara, mitolojik canlı ya da hayali canlı adı verilmektedir: Canavar, ejderha, karakaki, can kuşu, şahmaran gibi. Bu varlıklar da çeşitli özellikleriyle yanış adı olarak kullanılmaktadır (Karataş, 2013:100-104).

Türk sanatına Çin'den geçtiği ve Orta Asya kökenli bir yanış olduğu belirtilen ejder, XIV-XV. yüzyıl Anadolu-Türk halılarında sıkça kullanılmış ve bu tür halılar "Hayvanlı Halılar" başlığı altında incelenmiştir. Ayrıca, Anadolu'nun çok farklı dokuma merkezlerinde hem halılara hem de düz dokumalar bu yanışın dokunduğu ve Çin bulutu (saray halıları), karabulut (Manisa-Yunddağ), yılan (Muğla-Milas), yılan dolandı (Çanakale), eğri, dolaşık, dolaşa evren (Balıkesir, Mersin, İzmir-Bergama), gibi farklı adlarla adlandırıldığı belirtilmiştir (Deniz, 1998:102-106).

Ejder motifinin Anadolu dokuma ve el sanatlarında kullanılması olduğu eski tarihlere dayanmaktadır. Genelde aslan pençeli, kuyruğu yılanı anımsatan kanatlı bir hayvan olarak stilize edilen ejder, birçok költür tarafından benimsenmiş farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır (Resim 3-4-5-6-7-8). Ejderin, bulut, hayat ağacı ve kuş motifleriyle aynı anlamda kullanıldığı birçok söylence vardır.

Resim 3-4-5-6-7-8. Ejderha motifi (Keskiner, 2001:51-63).

Ejder motifi, Doğu Türkistan, Orta Asya, Sümer, Hitit, Frig, Urartu, Helen, Roma, Bizans, Fars, İşlam, Selçuklu, Osmanlı költüründe ölümsüzlük, bekçilik, koruyuculuk ve nadiren de şifa sembolü olarak kullanılmıştır. Ejder ile Zümrüt-ü Anka'nın kavgası (Resim 9) ise bereketli ilkbahar yağmurları getirir.

Resim 9. Konya Halısı 15. yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

Anadolu uygarlıklarında bulutu anımsatan bir stilizeyle halı-kilim, cicim dokumalarında, minyatür, işleme, çini, taş, bakır, deri işçiliğinde ve cam, seramik gibi el sanatlarında kullanılmıştır (Erbek, 2002:146). Türk halılarında uygulanan hayvan şekilleri, ejder kuş, ve böcek gibi belli birkaç çeşitten oluşmaktadır.

Hayvan figürlü halılar Türk halı sanatında çok önemli bir grubu içine almaktadır. 14. yüzyıl başından 15. yüzyılın sonuna kadar Türk halılarında esas motif olarak yer almış olan hayvan figürleri bu gruba ismini vermiştir. Ancak dünyanın çeşitli müzelerinde ve bazı özel koleksiyonlarda muhafaza edilen ve özellikle erken devre tarihlendirilen orijinal parça olarak bilinenler çok azdır. Çoğu da henüz neşredilmediği için tam olarak sayıları bilinmemektedir. Bunun için her yeni buluntu Türk halı sanatı için büyük kazanç olmaktadır (Yetkin, 1973:291).

Günümüze ulaşan el sanatları arasında yer alan Hayvan figürlü halılar içinde ilk bulunan orijinal halı Ming halısı (Resim 10) olmuştur. Orta İtalya’da bir kilisede bulunup sonra Roma’da bir antikacıya intikal eden halı 1890’da Wilhelm von Bode tarafından Berlin Müzesi için satın alınmıştır (Yetkin, 1974:28). Şimdi Doğu müzesinde bulunan Mink halısı adı ile tanınan parça halı, ejder ve Zümrüd-ü Anka mücadelesini canlandıran bir hayvan halısıdır. Zemin iki büyük kareye bölünmüş, köşeler çengellerle düzenlenerek sekizgen haline getirilmiştir. Bu bölümler içerisinde kompozisyon iki defa tekrarlanıyor. İyice üsluplanmış dekoratif şekiller haline gelmiş ejder, Anka, Çin sanatından gelmedir, ayrıca zemin rengi olan sarı, Çin İmparatorluğuna mahsustur.

Ejder Anka mücadelesi, kompozisyonu ile, halı tasvirleri 15. yüzyılda çok meşhur olup, Floransa resminde çok görülürdü (Aslanapa, 1987:40). Böyle bir kompozisyon XV. yüzyıl ortalarında Ospedale della scalada (Siyana), Domenico di Bartolo’nun yaptığı bir freskte de görülür. Aslında bir Çin arması olan bu motiften halılara yalnız olarak ejder şekilleri de işlenmiştir. Bunlar bazen bir madalyon etrafında müstakil tek süs motifleri, bazen de tamamen stilize olmuş mükerrer motifler olarak kullanılır. Ayrıca ejderin anka ile mücadelesini tasvir eden ve yine tamamen stilize olmuş örnekler de vardır (Çolak, 1965:22). Dünya halı literatüründe en fazla ismi geçen bu halıda zemin iki büyük kareye bölünmüş olup, ortalarında birer sekizgen bulunmaktadır. Sekizgenlerin ortasına, aşağıda pençelerinde kanca şeklinde kıvrımlar olan stilize bir ejderle, yukarıda buna saldıran kuyruk tüylerinden bir Zümrütü Anka olduğu anlaşılan stilize bir kuş figürü yerleştirilmiştir. Figürler mavi renkte olup, kırmızı ile konturlanmıştır. Zemin rengi Çin imparatorluk rengi olan sarı renktir. Ejder ve Zümrütü Anka figürü de Çin sanatına has bir motiftir. Özellikle Ming devri eserlerinde görülmektedir. Bu yüzden halı “Ming halısı” adı ile adlandırılmıştır.

Ancak Ming devri eserlerinde Ejderle, Zümrütü Anka mücadele halinde gösterilmedikleri halde burada hareketli bir kompozisyon içinde verilmeleri, Türklerin, aldıkları yabancı motifleri, kendi zevklerine göre şekillendirip kullanabilecek üstün bir tezyini anlayışa sahip olduklarını göstermektedir. Bu halıya benzeyen bir halı parçasına da Fustat’da ortaya çıkan parçalar arasında rastlanmıştır. Halı Kahire’de bir antikacıda bulunmaktadır. Çok küçük bir parça halinde ve harap olmasına rağmen yine de sekizgen bölüm içindeki Zümrütü Ankanın başı ve alttaki ejderin kalıntısı seçilebilmektedir (Yetkin, 1974:36).

Resim 10. Ming Halısı, 15. yy (Aslanapa).

Ejderha Motifli Halı Örnekleri

Resim 11. Uşak Halısı 16. yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

16. yüzyıldan kalma bir taban halısı olan Uşak halısında kırmızı, sarı, mavi, kahverengi ve beyaz renkler kullanılmıştır. Halının bezemesinde bitkisel unsur olarak; ağaç, penç ve dal, hayvanî unsur olarak da; ejderha ve kuş motiflerine yer verilmiştir. Halıda ana temayı kuş, ejderha ve hayat ağacı motifleri oluşturmaktadır. Orta zemine hayat ağacı, kuş ve ejderha motifleri boş yer kalmayacak şekilde birbirini takip ederek yerleştirilmiştir. Birlikte kullanılan bu üç motif ruh ve ölümsüzlüğün devamlılığı anlamına gelmektedir. Hayat ağacı üzerindeki kuşlar yaşam ve ruhun sembolüdür. Ejderha ise hayat ağacını korumaktadır. Geniş bordürü bulut formunda stilize edilen ejderha motifleri oluşturmaktadır. Bu motifler birbirine penç ve dal motifleriyle bağlanmıştır. Bu halı örneği ejderhalı Uşak halısı olarak adlandırılmaktadır.

Resim 12. Konya Halısı 18. yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

18. yüzyıldan kalma bir taban halısı olan Konya halısında kırmızı, sarı, mavi, siyah ve beyaz renkler kullanılmıştır. Halının bezemesinde bitkisel unsur olarak; ağaç, penç, dal, geometrik unsur olarak; yıldız, hayvani unsur olarak; ejderha ve kuş, sembolik unsur olarak da; göz, ok, canavar ayağı, koçboynuzu ve çengel motiflerine yer verilmiştir. Orta göbekte kuş, ejderha, hayat ağacı ve yıldız motifleri birlikte kullanılmıştır. Bu motifler birlikte kullanıldığı zaman ruh ve ölümsüzlüğün devamlılığı anlamına gelmektedir. Hayat ağacı üzerindeki kuşlar yaşam ve ruhu temsil etmektedir. Ejderha ise hayat ağacını korumaktadır. Yıldızlar hayat ağacının sonsuzluğunu göstermektedir. Orta zeminin etrafında dört adet ejderha ve çift olarak yerleştirilmiş kuş motifleri yer almaktadır. Dokumanın uzun bölümünde iki, kısa bölümünde ise üç adet bordür bulunmaktadır. İnce bordür su yolu motifinin aralarında yer alan ok motifleriyle bezenmiştir. Ortada yer alan bordürde çengel motifleri kullanılmıştır. En dış bordürde ise kubbe şeklinde motifler yer almaktadır.

Resim 13. Uşak Halısı 16. yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

17. yüzyıldan kalma bir taban halısı olan Uşak halısında kırmızı, mavi, siyah ve beyaz renkler kullanılmıştır. Halının bezemesinde bitkisel unsur olarak; ağaç, dal, çiçek, geometrik unsur olarak; yıldız, hayvansal unsur olarak; ejderha ve kuş, sembolik unsur olarak da; çengel motiflerine yer verilmiştir. Ana temayı, kuş, ejderha, yıldız ve hayat ağacı motifleri oluşturmaktadır. Orta zeminde birbirine bağlı olarak yer alan bu motifler birlikte kullanıldıkları zaman ruh ve ölümsüzlüğün devamlılığı anlamına gelmektedir. Hayat ağacı üzerindeki

kuşlar yaşam ve ruhu temsil etmektedir. Ejderha ise hayat ağacını korumaktadır. Halıda iki adet bordür bulunmaktadır. Geniş bordür stilize edilmiş çiçek buketlerinden, dar olan bordür ise çengel motiflerinden oluşmaktadır. Bu halı örneği Ejderhalı Uşak halısı olarak adlandırılmaktadır.

Resim 14. Bergama-İzmir Halısı 19. yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

19. yüzyıldan kalma bir taban halısı olan Bergama-İzmir halısında kırmızı, mavi, siyah, sarı, hardal rengi ve beyaz renkler kullanılmıştır. Halının bezemesinde bitkisel unsur olarak; ağaç, dal, gül, elma, geometrik unsur olarak; yıldız, hayvani unsur olarak; ejderha ve kuş, sembolik unsur olarak da; çengel ve anahtar motiflerine yer verilmiştir. Ana temayı, kuş, ejderha, yıldız ve hayat ağacı motifleri oluşturmaktadır. Orta zeminde yer alan bu motifler birlikte kullanıldığı zaman ruh ve ölümsüzlüğün devamlılığı anlamına gelmektedir. Halının orta bölümünün dört köşesinde ağaç üzerinde kuş motifleri yer almaktadır. Bu kuşlar ruh ve yaşamı temsil etmektedir. Ejderha ise hayat ağacını korumaktadır. Orta göbekte yer alan yıldız motifleri hayat ağacının ölümsüzlüğünü göstermek için kullanılır. Halının orta bölümünde düz hat üzerine karşılıklı olarak yerleştirilmiş anahtar motifleri yer almaktadır. Halıda üç adet bordür kullanılmıştır. Geniş olan bordürde elma çiçeği, dar olan bordürlerde ise gül motifleri yer almaktadır. Bu iki motif birlikte kullanıldığı zaman cennet bahçesini temsil etmektedir. Yine geniş bordürde yer alan muska (nazarlık) motifleri ise koruyucu amaç için kullanılır.

Resim 15. Kula Manisa Halısı 16. yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

16. yüzyıldan kalma bir taban halısı olan Uşak halısında kırmızı, mavi, siyah ve beyaz renkler kullanılmıştır. Halının bezemesinde bitkisel unsur olarak ağaç, dal, çarkıfelek, hayvanî unsur olarak; ejderha ve kuş, geometrik unsur olarak; yıldız, sembolik unsur olarak da; çengel motiflerine yer verilmiştir. Halıda ana temayı kuş, ejderha ve hayat ağacı motifleri oluşturmaktadır. Halının orta bölümünde yer alan ejderha ve Anka kuşunun mücadelesi ilkbahar yağmurlarının verimliliğini sembolize etmek için kullanılır. Orta zeminde yer alan kuş, ejderha ve yıldız motifleri birlikte kullanıldıkları zaman ruh ve ölümsüzlüğün devamlılığı anlamına

gelmektedir. Ejderha hayat ağacını korumaktadır. Yıldız motifleri ise hayat ağacının sonsuzluğunu göstermek için kullanılır. Yine orta zeminde yer alan çarkıfelek motifleri cennetin sembolik bir çarkı olarak nitelendirilmektedir. Halıda iki adet bordür bulunmaktadır. Geniş bordürde ejderha, ince bordürde ise çengel motifleri yer almaktadır.

Resim 16. Saruhanlı Manisa Halısı 19. yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

19. yüzyıldan kalma bir taban halısı olan Saruhanlı Manisa halısında Kırmızı, lacivert, mavi, siyah, beyaz, hardal rengi ve yeşil renkler kullanılmıştır. Halının bezemesinde bitkisel unsur olarak ağaç, çiçek, dal, hayvanî unsur olarak; ejderha, geometrik unsur olarak; yıldız motiflerine yer verilmiştir. Halıda ana temayı kuş, ejderha ve hayat ağacı motifleri oluşturmaktadır. Birlikte kullanılan bu üç motif ruh ve ölümsüzlüğün devamlılığı anlamına gelmektedir. Hayat ağacı üzerindeki kuşlar yaşam ve ruhun sembolüdür. Kuş ve hayat ağacı motifleri kubbe şeklinde bulunan motif içine yerleştirilmiştir. Kubbenin daralan bölümlerinde yer alan yıldız motifleri ise hayat ağacının ölümsüzlüğünü göstermektedir. Halıda üç adet bordür kullanılmıştır. Dar bordürlerde çiçek motifleri, geniş bordürde ise birbirine bitişik olarak yerleştirilmiş ejderha motifleri yer almaktadır. Bu ejderhalar hayat ağacını korumaktadır.

Resim 17. Gördes Manisa Halısı 19. yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

19. yüzyıldan kalma bir taban halısı olan Gördes Manisa halısında kırmızı, lacivert, mavi, siyah, beyaz, hardal rengi, sarı, yeşil, krem rengi ve turuncu renkler kullanılmıştır. Halının bezemesinde bitkisel unsur olarak ağaç, dal, gül, karanfil, goncagül, hayvanî unsur olarak; ejderha motiflerine yer verilmiştir. Orta zeminde kubbe şeklindeki ana motifin içinde bir gül olarak stilize edilmiş hayat ağacı motifi yer almaktadır. Bu motifin üst bölümüne yan yana karanfil motifleri yerleştirilmiştir. Karanfillerin üstünde ve alt bölümde dikdörtgen bir form içine yerleştirilmiş ejderha motifleri yer almaktadır. Halıda üç adet bordür bulunmaktadır. Geniş bordürde dal üzerine yerleştirilmiş üçlü gül motifleri, dar bordürde ise birbirini sıralı şekilde takip eden

goncagül motifleri yer almaktadır. Bu halı örneğinde motifler çiçek formunda gösterilmiştir. Gül, gonca ve karanfil motifleri cennet bahçesini ifade etmektedir.

Resim 18. Konya Halısı 17. yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

17. yüzyıldan kalma bir taban halısı olan Konya halısında kırmızı, mavi, siyah, beyaz, lacivert, turuncu, krem rengi, kahverengi ve sarı renkler kullanılmıştır. Halının bezemesinde hayvanî unsur olarak; ejderha ve kuş, sembolik unsur olarak da; bulut motiflerine yer verilmiştir. Orta zeminde ejderha ve Anka kuşu mücadelesi yer almaktadır. Bu mücadele ilkbahar yağmurlarının verimliliğini sembolize etmek için kullanılır. Yine orta bölüm içine yerleştirilmiş bulut motifleri zemini doldurmaktadır. Halının bordüründe stilize bulut motifleri bulunmaktadır. Sadece iki kısa kenarında yer alan en dış bordürde ise kubbe şeklinde motifler yer almaktadır.

Resim 19. Konya Halısı 15.yy (TC. Kültür Bakanlığı, 1992).

15. yüzyıldan kalma bir taban halısı olan Konya halısında kırmızı, mavi, siyah, beyaz, pembe ve mor renkler kullanılmıştır. Halının bezemesinde bitkisel unsur olarak; ağaç, dal, çiçek, geometrik unsur olarak; yıldız, sekizgen, altıgen, üçgen, baklava, artı (haç), hayvani unsur olarak; ejderha ve kuş, sembolik unsur olarak da; çengel motiflerine yer verilmiştir. Kırmızı zemin üzerine sekizgen ve ortasında artı motifinin yer aldığı kompozisyon ana temayı oluşturmaktadır. Bu motifin etrafına yıldız ve stilize kuş motifleri yerleştirilmiştir. Bunları iki taraftan başları ters yöne çevrili ejder motifleri tamamlamaktadır. Halının köşelerinde üçgen motifler yer almaktadır. Halıda iki adet geniş bordür bulunmaktadır. Bu bordürlerden birinde kufiden gelişmiş örgülü kancalı motifler arasına dolgulu ve köşeli küçük ‘S’ ler, diğer bordürde ise kubbe biçiminde motifler yer almaktadır. Halının büyük bir bölümü yıpranmıştır.

SONUÇ

Türk halı sanatında çok önemli bir grubu temsil eden hayvan figürlü halı motifleri; gerçek hayvanlardan ve gerçekdışı mitolojik varlıklardan oluşmaktadır. Mitolojik hayvanlar arasında sıklıkla tasvir edilen efsanevi hayvanlardan birisi de ejderdir.

Ejder motifinin Anadolu dokumalarında kullanılması oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Aslan pençeli, kanatlı, kuyruğu yılanı anımsatan bir hayvan olarak stilize edilen ejder motifi birçok kültür tarafından benimsenmiş ve farklı yöre dokumalarında kullanılmıştır. Uşak, Konya, Bergama-İzmir, Saruhanlı-Manisa, Gördes-Manisa ve Konya bu yörelerden bazılarıdır.

İncelenen halılar 15. ve 16. yy arasında tarihlendirilmektedir. Halılarda kırmızı, sarı, mavi, kahverengi, beyaz, siyah, hardal rengi, lacivert, yeşil, krem rengi, turuncu, pembe, mor ve bu renklerin farklı tonlarında yün ip kullanılmıştır.

Halıların bezemesinde bitkisel unsur olarak; ağaç, penç, karanfil, goncagül, dal, çiçek, gül, elma, çarkıfelek, geometrik unsur olarak; yıldız, sekizgen, altıgen, üçgen, baklava, artı (haç), hayvanî unsur olarak; ejderha, kuş ve sembolik unsur olarak; göz, ok, muska, canavar ayağı, koçboynuzu, çengel, anahtar ve bulut motifleri kullanılmıştır.

Halılar iki veya üç bordürlüdür. Bordür bezemelerinde; bulut formunda stilize edilen ejderha, ok, muska, çengel, penç, dal, gül, çiçek, goncagül, karanfil ve elma çiçeği kullanılmıştır. Bitkisel motifler birlikte kullanıldığında cennet bahçesini ifade eder. Muska (nazarlık) motifi ise koruma amaçlıdır.

Halıların orta bölümünde kuş, ejderha, hayat ağacı ve yıldız motifleri birlikte kullanılmıştır. Bu birliktelik ruh ve ölümsüzlüğün devamlılığı anlamına gelmektedir. Hayat ağacı üzerindeki kuşlar yaşam ve ruhu temsil etmektedir. Ejderha ise hayat ağacını korumaktadır. Yıldızlar hayat ağacının sonsuzluğunu göstermektedir. Ejderha ve anka kuşunun mücadelesi ise ilkbahar yağmurlarının verimliliğini sembolize etmek için kullanılır.

KAYNAKÇA

1. ARMUTAK, A. (2004). “*Mitolojik Hayvanlar*”, Veteriner Fakültesi Dergisi, sayı 30 (2), 152-153.
2. ASLANAPA, O. (1987). Türk Halı Sanatı’nın Bin Yılı, Eren Yayıncılık, İstanbul.
3. BAYAT, F. (2012). Türk Mitolojik Sistemi, Ötüken Yayınları, İstanbul.
4. BEYDİLİ, C. (2003). Türk Mifoloji Sözlüğü (Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük), Yurtkitap Yayınları, Ankara.
5. BİROL, İ.A., Derman, Ç. (1995). Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul.
6. BORATAY, P.N. (2012). Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi, Bilge Su Yayıncılık, Ankara.
7. ÇOLAK, O. (1965). “*Desen Çalışmaları Hakkında Görüşler*”, Halı Semineri Özel Sayısı Sümerbank, 21-28.
8. ÇORUHLU, Y. (1999). Türk Mitolojisinin ABC’si, Kabalcı Yayınevi, Ankara.
9. ÇORUHLU, Y. (2000). Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabalcı Yayınevi, Ankara.
10. ÇORUHLU, Y. (2014). Türk Sanatı’nda Hayvan Sembolizmi (Proto-Türk Devrinden, M. S. 14. Yüzyıla Kadar Efsanevi ve Yırtıcı Hayvanların Sembolizmi Üzerine Bir Deneme), Kömen Yayınları, Konya.
11. DENİZ, B. (1998). Ayvacık Çanakkale Yöresi Düz Dokuma Yaygıları, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
12. ERBEK, G. (2002). Çatalhöyük’ ten Günümüze Anadolu Motifleri, Dumot Offset Ltd, Ankara.
13. ERGİN, M. (2003). Dede Korkut Kitabı, Hisar Kültür Gönüllüleri, İstanbul.
14. GÖKÇİMEN, A. (2010). “*Türkmen Masallarında Mitolojik Hayvanlar ve Fonksiyonları*”, Türkbilig, sayı (20), 165-178.
15. İVGİN, H. (2001). “*Türk Dünyası Kültüründe Bazı Mitolojik Hayvanlar*”, Türksöy, sayı (4), 50.
16. KAYA, M. (2007). Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
17. KARATAŞ, M. (2013). Türk Dilinde Yanış (Motif) Adları -Anadolu Sahası-, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Muğla.
18. KESKİNER, C. (2001). Turkish Motifs, Turkish Touring And Automobile Association, İstanbul.
19. T.C. Kültür Bakanlığı. (1992). Sevinç Matbaası, Ankara.
20. YETKİN, Ş. (1973). Sanat Tarihi Yıllığı V 1972-1973, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
21. YETKİN, Ş. (1974). Türk Halı Sanatı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
22. YETKİN, Ş. (1993). Bazı Selçuklu ve Beylikler Devri Taş Süslemelerindeki Figürlü Plastik İlgili İknografik Yorumlar, Sanat Tarihinde İknografik Araştırmalar Güner İnâl’ a Armağan, HÜ. Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi, Ankara.